

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

Ηθική και Διακυβέρνηση στο Σφαιρικό Χώρο:

*Πώς θα Αντιμετωπίσουμε τις Πολλαπλές
Προκλήσεις της Εποχής μας*

Ομιλία

Δημητρίου Αργυριάδη

3 Μαρτίου 2010

Αξιότιμοι Κύριε Πρύτανη και Κύριε Αντιπρόεδρε του Συμβουλίου Επικρατείας,
Φίλοι Κυρίες και Κύριοι Συνάδελφοι Καθηγηταί, Κρατικοί Λειτουργοί
και Φοιτηταί του Παντείου, Φίλοι Κυρίες και Κύριοι,

Θερμά σας ευχαριστώ τόσο για την υποδοχή σας στο Σεμινάριο τούτο, όσο και τη διάκριση που η πρόσκλησις αυτή αντιπροσωπεύει για μένα. Στους χώρους τούτους βρέθηκα, ίσως για πρώτη φορά, προ 46 ετών, όταν η τότε Σχολή – σήμερα Πανεπιστήμιο – ευγενώς τους παρεχώρησε για ένα διεθνές συνέδριο που αντικείμενο είχε τη σύσταση, στην Πάτρα, Πανεπιστημίου με στόχο την προώθηση των θετικών κυρίως επιστημών και την εφαρμογή τους για την Ανάπτυξη.

Το Συνέδριο αυτό διοργάνωναν, από κοινού, η Ελληνική Κυβέρνηση και ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως (ΟΟΣΑ), του οποίου η πατρίδα μας ήδη αποτελούσε μέλος. Έπνεε τότε στη χώρα μας άνεμος αισιοδοξίας που μας έσπρωχνε συνειδητά προς τον εκσυγχρονισμό και ενεργή συμμετοχή μας στις διεθνείς προσπάθειες της εποχής εκείνης. Αναμόρφωση του Κράτους και της Δημόσιας Διοίκησης ήταν μια τέτοια προσπάθεια πρωταρχικής σημασίας και για τον ΟΟΣΑ και για τον ΟΗΕ που διέβλεπαν σ' αυτήν μια κύρια προϋπόθεση για ένα καλύτερο μέλλον. Με βάση αυτή τη προσέγγιση, Κράτος και Διοίκηση κρατούσαν μαζί τα κλειδιά του εκσυγχρονισμού και της προόδου μιας χώρας. Η ανάπτυξη κι αυτή αντιμετωπιζόταν σαν μια σαφώς εκ των άνωθεν προκαθορισμένη πορεία, κατά τα πρότυπα, βέβαια, των προηγμένων χωρών της Βορείου Αμερικής και Δυτικής Ευρώπης. Επειδή τα χρόνια εκείνα εγένετο ήδη λόγος για την είσοδο της χώρας μας στη τότε καλουμένη «Κοινή Αγορά», κοινά ζητούμενα ήταν η παραγωγικότητα και

ανταγωνιστικότητα, με στόχο την ευεργετική για τη χώρα μας συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

I. Η Ελλάδα τότε και τώρα

Ήταν τότε η χώρα μας λήπτρια τεχνικής συνεργασίας - ή βοήθειας, αν θέλετε, από τα κράτη της Δύσεως, αλλά και τα διεθνή προγράμματα, γνωστά ως πολυμερή, του ΟΟΣΑ και ΟΗΕ. Με ένα τέτοιο πρόγραμμα – της UNESCO, συγκεκριμένα, εγύρισα στην Ελλάδα στις αρχές του 1963. Στόχος: η διεξαγωγή μελέτης για την Διοίκηση και η εκπόνηση σχεδίου για την Μεταρρύθμισή της. Μέσω του ΟΟΣΑ, μετεκλήθη λίγο αργότερα ο Γαλλο-Πολωνός Καθηγητής Λαγκρό, πολύ γνωστός στη χώρα μας και λόγω της εκθέσεως που φέρει το όνομά του. Προϊόν της συνεργασίας του με Έλληνες ειδικούς και ανωτάτους λειτουργούς, η Έκθεση αυτή οδήγησε, από το '63 ως το '67 σε μια σειρά μελετών επί μέρους προβλημάτων της ελληνικής διοικήσεως, αλλά και στην επιμόρφωση δημοσίων υπαλλήλων στο εξωτερικό.

Οι αποστολές αυτές ήταν μια πρώτη εκδήλωση της νεοσύστατης τότε Διευθύνσεως Μελετών και Επιμορφώσεως της Τρίτης, λεγομένης, Γενικής Διευθύνσεως Διοικητικής Οργανώσεως του Υπουργείου Συντονισμού. Ωστόσο, στην αντίληψη των ιθυνόντων τότε, η επιμόρφωση υπαλλήλων σε χώρες της αλλοδαπής αποτελούσε λύση προσωρινή και μόνο, μέχρις ότου συγκεντρωθούν στη χώρα μας, οι απαραίτητες προϋποθέσεις για μια πιο μακροπρόθεσμη, σφαιρική και θεσμική αντιμετώπιση της σχετικής ανάγκης. Ήδη, από την αρχή της δεκαετίας του '60 είχε ριζώσει η σκέψη για την δημιουργία Σχολής Δημοσίας Διοικήσεως στα πρότυπα περίπου της Γαλλικής E.N.A. Φιλόδοξο, το εγχείρημα δεν εκαρποφόρησε τότε και με την μεσολάβηση της δικτατορίας παρήλθαν 20 χρόνια προτού στηθεί η Σχολή.

Ωστόσο η ιδέα αυτή ήταν δηλωτική του τρόπου αντιμετώπισης τόσο της αναδιοργάνωσης και του εκσυγχρονισμού της Δημοσίας Διοίκησης, αλλά και της εν γένει κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Η σχετική προσέγγισης ήταν, μπορούμε να πούμε, τεχνοκρατική και θεσμική. Τα πρότυπα εθεωρούντο γνωστά και καταξιωμένα, μια και - ως απίστευτο – είχαν τύχει εφαρμογής σε προηγμένες χώρες με πολύ καλές επιδόσεις. Αξιοσημείωτη ήταν η *θεσμική* προσέγγιση που διέκρινε προσπάθειες της εποχής εκείνης για καινοτόμες λύσεις. Προκειμένου, για παράδειγμα, να προαχθεί η έρευνα επί μονίμου βάσεως, η χώρα μας προχώρησε στη σύσταση διαφόρων ινστιτούτων και κέντρων ερευνών με στόχο τη διασφάλιση της συστηματικής, και αυτόνομης μελέτης θεμάτων καιρίου ενδιαφέροντος.¹ Ειδικότερα στην Διοίκηση, η ανάλογη προσπάθεια προσέκρουσε ενωρίς σε αναπάντεχα εμπόδια.

Το πρόβλημα ήταν διττό. Από τη μια μεριά, μια έλλειψη αναγνώρισης της διαφοράς ανάμεσα στην *βασική εκπαίδευση* και την *δια βίου επιμόρφωση* (life-long learning). Από την άλλη μεριά, μια κάποια απροθυμία θεώρησης της Διοίκησης σαν ξεχωριστή επιστήμη. Φυσικά, το πρόβλημα τούτο δεν ήταν φαινόμενο ελληνικό και μόνο. Το ξεπεράσαμε ωστόσο. Και σε τούτο πρωτοστάτησε ο Πρύτανης Ιωάννης Γεωργιάκης. Φωτεινή φυσιογνωμία, πολύπλευρος, πολύγλωσσος, συνέλαβε αμέσως το πρόβλημα που, κατά τα φαινόμενα αντιμετώπιζε ο ίδιος στην προσπάθεια αναμορφώσεως και εκσυγχρονισμού προγραμμάτων και μεθόδων της τότε Παντείου Σχολής. Εγκαινιάσαμε έτσι αυτός, ο Καθηγητής Λαγκρό, ο Αλέκος

---

¹ Έτσι είδαν το φως της ημέρας, το Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών, προκάτοχο του ΕΚΚΕ, το Κέντρο Παραγωγικότητας, το ΚΕΠΕ, ο «Δημόκριτος», αλλά και το περιώνυμο Αθηναϊκό Τεχνολογικό Ινστιτούτο, που με επί κεφαλής τον Κωνσταντίνο Δοξιάδη, εγνώρισε ημέρες δόξης την εποχήν εκείνη.

Σταυριανόπουλος, Γενικός Διευθυντής μου κι εγώ μια στενή συνεργασία που διεκόπη, δυστυχώς, εξ αιτίας της Δικτατορίας.

Από τότε, μεσολάβησαν 43 χρόνια. Προσμετρώντας την απόσταση δεν μπορούμε ν' αρνηθούμε τα σημαντικά επιτεύγματα που ανέβασαν τη χώρα μας σε μια περίοπτη θέση – 24^η τώρα, μετά τη Γερμανία και το Ισραήλ, αλλ' υπεράνω της Κύπρου και της Πορτογαλίας, στην κλίμακα ολικής ανθρώπινης ανάπτυξης που κατ' έτος καταρτίζει το UNDP – το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη. Μας τονώνουν το ηθικό εν όψει των στοιχημάτων που προβάλλει η κρίση σήμερα για τη χώρα μας και το λαό της. Ωστόσο, μια ματιά στο παρελθόν φέρνει στο νου συνάμα και τα εμπόδια – μάλιστα μια δυστοκία που δυσχεραίνει την πρόοδο και βραδύνει την αλλαγή.

Γιατί τόση δυστοκία; Μερικοί την αποδίδουν σε μια σχετική εσωστρέφεια, κάποιο συντηρητισμό που, όπως επιμένουν, στιγματίζουν τη κουλτούρα μας. Σ' αυτό δεν έχω απάντηση, ούτε θα εκφέρω γνώμην, τοσούτο μάλλον καθ' όσον από το '67 δεν ζω μονίμως στη χώρα μας και, όπως θα παρατηρήσετε, το γλωσσικό μου ιδίωμα θυμίζει εκφραστικά περασμένες δεκαετίες της Ελλάδας που περιέγραψα. Αλλά στο μεσοδιάστημα, μια κοσμογονία τριγύρω μας μετεμόρφωσε το πρόβλημα, δηλαδή το αντικείμενο και τη διαδικασία της αλλαγής, κι όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά διεθνώς.

II. Ένα Νέο Μοντέλο Ανάπτυξης: Ποιες οι Ηθικές Αξίες;

Το πρόβλημα είναι παγκόσμιο. Κοντολογίς, περάσαμε από ένα μοντέλο ανάπτυξης σ' ένα άλλο. Από ένα τρόπο θεώρησης του Κράτους, της Κυβέρνησης και της Κοινωνίας σ' ένα άλλο κάπως διάφορο, αν όχι τελείως αντίθετο. Η απότομη

αλλαγή μας άφησε όλους εμβρόντητους. Τα αίτια της αλλαγής μας είναι πλέον γνωστά, ώστε να περιττεύει μια περαιτέρω εμβάθυνση στα πλαίσια αυτής της συνάντησης. Αρκεί να υπενθυμίσωμε την ξαφνική κατάρρευση της άλλοτε κραταιάς Σοβιετικής Ενώσεως και την παραμονή στην εξουσία, για πλέον των είκοσι ετών, συντηρητικών ηγετών τόσο στην Αμερική όσο και στη Βρετανία. Την άνοδο αυτή συνώδευσε μια νέα ιδεολογία που έφθασε στο απόγειο προ δύο δεκαετιών. Τις βασικές αρχές της από ενωρίς ασπάσθηκαν διεθνείς οργανισμοί, μάλιστα δε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Διεθνής Τράπεζα και ο ΟΟΣΑ.

Ειδικότερα, η Τράπεζα εξέδωσε δύο μελέτες, το '94 και '97 αντιστοίχως, με τις οποίες προέβαλε τις κεντρικές ιδέες του νέο-εισαχθέντος δόγματος.² Ήταν, με ολίγα λόγια, συρρίκνωση του Κράτους και του δημοσίου τομέως, ιδιωτικοποίηση και υπεργολαβία, αλλά και εισαγωγή στη Διοίκηση μεθόδων και αξιών του ιδιωτικού τομέως. Τότε πρωτο-εμφανίστηκε η λέξη «διακυβέρνηση» στην τρέχουσα ορολογία μαζί με νέο πρότυπο οργάνωσης και λειτουργίας του κρατικού τομέως. Τούτο εξήρε πρωτίστως τα λεγόμενα 4Ds ήτοι deregulation (περιορισμός της ρύθμισης), downsizing (συρρίκνωση της Διοίκησης), decentralization (αποκέντρωση) και devolution (μεταβίβαση αρμοδιοτήτων προς τα κάτω με στόχο την αποσυμφόρηση της κορυφής). Παγκοσμίως, κατέστη γνωστό ως το *αγοραίο μοντέλο* (the market model of governance) που σε best-seller σύγγραμμα εξήραν οι πασίγνωστοι D. Osborne και T. Gaebler.³

---

² Βλ. World Bank "Governance: the World Bank Experience", Washington D.C., World Bank, 1994 και World Bank "The State in a Changing World", Washington D.C., World Bank, 1997.

³ D. Osborne and T. Gaebler (1993) *Re-inventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*, New York, Penguin Books.

Στα θεμέλια αυτού του μοντέλου συνυπήρχαν δύο ρητά. Το ένα, πρώτος διετύπωσεν ο Πρόεδρος Reagan, στον εναρκτήριο λόγο του προ 29 ετών. Εξέφρασε την άποψη πως «Κράτος και κυβέρνηση δεν συνιστούν τη λύση. Αντιθέτως είναι το πρόβλημα». Το άλλο ρητό αποτελέσε σύνθημα του κινήματος γνωστού ως New Public Management (Νέα Δημόσια Διοίκηση), που επίσης μεσουράνησε την εποχήν εκείνη: «Η Διοίκηση είναι Διοίκηση (Management is Management).⁴ Ταυτολογία θα ελέγατε. Αλλά το σύνθημα τούτο είχε βαθύτερο νόημα και συν τω χρόνω απέκτησε πολλές προεκτάσεις. Η κεντρική ιδέα δεν ήταν άλλη βέβαια από την εξομίωση της δημοσίας διοίκησης με την ιδιωτική και επομένως άρνηση κάθε ιδιαιτερότητας του κρατικού τομέως παρ' όλον ότι άπτεται της πεμπτουσίας του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Πίσω από αυτή την εξίσωση δημοσίου και ιδιωτικού προβάλλεται ως αξίωμα, η παράδοξη άποψη ότι είτε ομιλούμε για κράτος είτε για επιχείρηση ο στόχος είναι ο αυτός και οι αξίες οι ίδιες. Θα ήταν αδιανόητο, μέχρι και πρόσφατα ακόμη, μελέτη του ΟΗΕ περί Δημοσίας Διοίκησης να εκπονηθεί χωρίς απαρεγκλίτως στο επίκεντρο να ευρίσκονται, και σε περίοπτη θέση, τα λεγόμενα 3Es (economy, efficiency and effectiveness), ήτοι στα ελληνικά εξοικονόμηση πόρων, αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα. Δυστυχώς, όχι μόνο - ως πρέπει - επεκράτησαν οι αξίες αυτές, αλλά σύντομα επεσκίασαν όλες τις άλλες. Μιλώντας ειδικότερα, για την καλή λειτουργία μιας χρηστής δημοσίας διοίκησης, πώς μπορούμε να παραβλέψουμε την ουσιαστική συμβολή της περίφημης Σχολής των Ανθρωπίνων Σχέσεων (Human

---

⁴ Βλ. G. Fraser – Moleketi & D. Argyriades “*Good Democratic Governance with Government*”. Ανακοίνωσις στο διεθνές συνέδριο Διοικητικών Επιστημών (IIAS), στο Helsinki, 7-11 Ιουλίου 2009.

Relations Movement) που εκυριάρχησε στο χώρο της διοικητικής επιστήμης από τα έτη 30 μέχρι και των 70;⁵

Περίεργως, σ' ελάχιστο χρόνο απ' το '75 και πέρα, η Σχολή των Ανθρωπίνων Σχέσεων παρέδωσε τα σκήπτρα στη Νέα Δημόσια Διοίκηση. Το πέραςμα τούτο, που εισήγαγε τον όρον «ανθρώπινοι πόροι» στη γλώσσα μας (πρωτύτερα ομιλούσαμε για το προσωπικό), σηματοδοτούσε το θρίαμβο μιας νέας εργαλειακής, απλουστευτικής λογικής στις ανθρώπινες σχέσεις και δη στην απασχόληση και σχέσεις εργασίας.⁶ Όχι ότι έτσι εξέλιπαν ή ότι παραμερίστηκαν παλαιότερες αξίες, αλλ' ότι υπό το κράτος των νέων δοξασιών, μπορεί να ειπεί κανείς πως εμειώθη κάπως η πρότερή τους λάμψη.⁷

Επειδή ομιλούμε για αξίες- θεμελιώδεις μάλιστα άξιες όπως το Κράτος Δικαίου, τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Χρηστή Διακυβέρνηση, αίσθηση προκαλεί η εμφανής επίδραση θεωρητικών μοντέλων που, καθοριστικά, μπορούν μέσα σε ελάχιστο χρόνο να τις οδηγούν άλλοτε μεν στην ακμή, κι άλλοτε στην παρακμή. Αν η παρούσα κρίση εσκίασε κάπως τη λάμψη του αγοραίου μοντέλου, στο οποίο αναφερθήκαμε, η επίδρασή του ωστόσο παραμένει αναμφισβήτητη. Εις το

⁵ Βλ. Σταυρούλα Κτιστάκη (2009) *Εισαγωγή στην Διοικητική Επιστήμη* Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, Σελ. 100.

⁶ D. Argyriades (2009) «Human Factor and Human Resources Development» in I. Pichardo Pagaza and D. Argyriades (Eds.) *Winning the Needed Change...a Global Public Service*, Amsterdam IOS Press, σελ. 28-47.

⁷ Επ' αυτού του σημείου, ο Εισηγητής στο Διεθνές Συνέδριο Διοικητικής Επιστήμης που έγινε στην Αθήνα, το 2001, είπε χαρακτηριστικά

«Επεκράτησεν η τάσις οι αρχές του Κράτους δικαίου να θεωρούνται απλώς ως συστατικό στοιχείο των παραδοσιακών δομών διακυβέρνησης, που έπρεπε να μειωθούν στο ελάχιστο όριο για να μη παρεμποδίζουν την όσο το δυνατό αποδοτικότερη και αποτελεσματικότερη εκτέλεση του έργου της Δημόσιας Διοίκησης».

International Institute of Administrative Sciences (2002): *Proceedings of the XXV International Congress of Administrative Sciences*, July 2001, σελ. 33.

σημείο αυτό αξίζει να αναφέρομε μια σχετική παρατήρηση του διάσημου νομπελίστα καθηγητού του Princeton Paul Krugman:

*«Όλοι μας στοχαζόμαστε σχηματικά, χρησιμοποιώντας μοντέλα. Το κάμνομε όλη την ώρα. Περισσότερον να λέμε το αντίθετο. Προτιμότερο είναι να ξέρομε τι κάμνομε επακριβώς και κυρίως να μην εκλαμβάνομε θεωρητικά μοντέλα σαν μια πιστή απεικόνιση του κόσμου όπως έχει, ήτοι της πραγματικότητας».*⁸

III. Αγοραίο Μοντέλο και Κράτος

Φίλοι Κυρίες και Κύριοι,

Όπως είπαμε, περάσαμε εντός ολίγων ετών, από ένα κυρίαρχο πρότυπο ανάπτυξης και Κράτους σ' ένα άλλο εκ διαμέτρου αντίθετο. Μεταπολεμικά, ξεκινήσαμε μ' ένα μοντέλο εδραιωμένο στον έλεγχο και τον κρατικό παρεμβατισμό. Ωστόσο, ολίγο αργότερα, προχωρήσαμε σ' ένα άλλο, που έτεινε αντιθέτως να περιορίσει το Κράτος σε θέματα ασφαλείας, επιβολής του νόμου και άμυνας της χώρας. Στην πιο ακραία του έκφραση το πρότυπο τούτο, απόρροια της αντίδρασης των νέο-φιλελευθέρων στην μακράν ηγεμονία των οπαδών του Keynes, απέβλεπε – αφαιρετικά- σ' ένα σχήμα διακυβέρνησης *σχεδόν χωρίς κυβέρνηση*, και πάντως με ελάχιστη διοίκηση. Το σχήμα τούτο, ως είδαμε, επρέσβευε την κατάργηση της ρύθμισης μέσω του Κράτους (deregulation). Με στόχο τη συρρίκνωση του όγκου των υπαλλήλων, το νέο τούτο πρότυπο έδωσε μεγάλη ώθηση στην υπεργολαβία – γνωστήν αγγλιστί ως “outsourcing” – και την χρήση των συμβούλων που, στην Αμερική, αλλ' όχι μόνον εκεί, έχει λάβει διαστάσεις πρωτόγνωρες.

⁸ Paul Krugman (1994) “Conceptualizing Development” in K Rodwin and S.A. Schon (Eds.) *Rethinking the Development Experience*: Cambridge, Mass. Brookings Institution and Lincoln Institute of Land Policy, σελ. 51-52

Σε πρόσφατό της σύγγραμμα, η Αμερικανίδα Allison Stanger ερευνά τις επιπτώσεις του φαινομένου τούτου με επίκεντρο την Άμυνα και την Εξωτερική Πολιτική. Επιγραμματικά, το βιβλίο της έχει ως τίτλον “*One Nation Under Contract*”⁹ – όχι «υπό τον Θεόν», δηλαδή, όπως το θέλει ο όρκος τον οποίον, από μικροί, αποστηθίζουν όλοι οι Αμερικάνοι. Στην τεράστια ανάπτυξη του φαινομένου τούτου πρωτεύοντα ρόλο στις Η.Π.Α. έπαιξε το Πεντάγωνο.¹⁰ Ενδεικτικά αναφέρεται πως πάνω από το ήμισυ των δαπανών για άμυνα αντιπροσωπεύουν σήμερα προμήθειες και υπηρεσίες που κατά κανόνα ανατίθενται σε μεγάλες επιχειρήσεις γνωστές ως “military contractors”.¹¹ Προεξέχουν τρεις ή τέσσερις: η γνωστή KBR, άλλοτε θυγατρική της Halliburton, η Booz, Allen Hamilton και η Lockheed Aircraft. Οι εταιρείες αυτές απασχολούν μεταξύ τους εκατομμύρια εργάτες και υπαλλήλους που αν και ουσιαστικά, έχουν κάποια σχέση εξάρτησης από το Κράτος, υπάγονται αντιθέτως στον ιδιωτικό τομέα. Το πρότυπον αυτό δεν εγεννήθη χθες. Από το '90 ωστόσο και επί των ημερών μας πήρε διαστάσεις πρωτόγνωρες. Για την Αμερική, αλλά και για άλλες χώρες μπορεί να πει κανείς ότι η αλλαγή από ποσοτική έγινε ποιοτική. Συμβιωτική, μια σχέση, που αναπτύσσεται έτσι ανάμεσα στο Κράτος και αληθινούς κολοσσούς, όπως η Halliburton, προκαλεί ανησυχίες εις

⁹ Alison Stanger (2009) “*One Nation Under Contract: the Outsourcing of American Power and the Future of Foreign Policy*”, New Haven Yale University Press.

¹⁰ Ο πρώην Υπουργός Κ. Rumsfeld υπήρξε εμπνευστής νομοσχεδίου με τίτλο «Αναμόρφωση της Άμυνας για τον 21^ο αιώνα». Στόχος όπως εδήλωνε, ήδη απ’ το Σεπτέμβριο του 2001, δεν ήταν «να τα βάλει με το στρατιωτικό κατεστημένο», αλλά «να το απελευθερώσει». «Πρέπει», είπε, «να το σώσωμε από τον εαυτό του» (A. Stanger 2009:84). Στην περίπτωση αυτή, η σωτηρία ευρέθη υπό μορφή κοντράτων συνολικής αξίας πολλών εκατοντάδων δισεκατομμυρίων.

¹¹ Το ανερχόμενο ύψος των στρατιωτικών και εν γένει δαπανών, και του προκύπτοντος ελλείμματος έγινε πρόσφατα θέμα ευρύτατης συζήτησης στον Αμερικανικό Τύπο. Προκύπτει ότι το ύψος των στρατιωτικών δαπανών θα αυξηθεί κατά 3,4% το 2011, θα ανέλθει δε συνολικά σε \$ 708,00 δισεκατομμύρια. Ο συνολικός προϋπολογισμός το ίδιο έτος θα φθάσει τα \$3,8 τρισεκατομμύρια, εκ των οποίων, οι δαπάνες για ιατρική περίθαλψη (Medicare & Medicaid) θα εγγίσουν τα \$788 δισεκατομμύρια. Αξιοσημείωτο, ωστόσο, είναι το γεγονός ότι το έλλειμμα υπολογίζεται να ανέλθει, το 2011, σε US \$ 1,3 τρισεκατομμύρια, ήτοι περίπου 11% του ΑΕΠ.

Βλπε *The New York Times* Τρίτη 2 Φεβρουαρίου 2010, Σελ. Α17; Κύριο Άρθρο Τρίτη 2 Φεβρουαρίου, Σελ. Α26. Κύριο Άρθρο “The Truth About the Deficit”, την Κυριακή 7 Φεβρουαρίου 2010 Σελ. WK9.

ό,τι αφορά την έλλειψη διαφάνειας, λογοδοσίας και εν γένει σκοπιμότητας των διαδικασιών: σε ποιο βαθμό, δηλαδή, τελικά εξυπηρετούν το γενικό συμφέρον.

Καταφανώς, το πρόβλημα δεν είναι απλώς και μόνον δημοσιονομικό αλλ' οργανωτικό, πολιτικό και ηθικό. Πρόβλημα είναι ο έλεγχος και η εποπτεία. Τις αληθείς διαστάσεις του συνειδητοποιήσαμε πρόσφατα, στις 2 Φεβρουαρίου, όταν ο Υπουργός Αμύνης κ. Gates απήλλαξε των καθηκόντων του τον αρμόδιο στρατηγό, παράλληλα δε παρακράτησε μια πληρωμή αμοιβών ύψους \$ 614 εκατομμυρίων δολλαρίων οφειλομένων στη μεγάλη Εταιρεία εξοπλισμών Lockheed Martin.¹² Σχολιάζοντας το πρόβλημα γνωστός εμπειρογνώμων έγραψε: «Αληθής Καταστροφή. Δεν διαθέτει η Κυβέρνηση αρκετούς ικανούς ειδικούς ώστε να είναι σε θέση να παρακολουθήσει την πληθώρα των συμβάσεων που ευρίσκονται σε εξέλιξη».¹³ Είναι δε τούτο απόρροια πρακτικής που ενεκαινίασε ο Clinton, αλλά κατόπιν ενίσχυσε ο George W. Bush. Θεωρητικά, απέβλεπε στην συρρίκνωση της Διοίκησης και μείωση των δαπανών του δημοσίου τομέως. Προφανώς ωστόσο τούτο δεν έγινε με την ενδεδειγμένη *συνολική θεώρηση και στρατηγική*. Μάλλον έγινε σπασμωδικά. Συνεργούσης δε της ροπής προς πολιτικοποίηση των ανωτάτων βαθμών της διοικητικής ιεραρχίας, αποτέλεσμα ήταν το Κράτος να παύσει να μπορεί να προσελκύει μονίμως τα απαραίτητα στελέχη, ώστε να διασφαλίζονται όχι μόνο συνοχή και ο απαραίτητος έλεγχος, αλλά η μακροπρόθεσμα απαιτούμενη θεσμική μνήμη. Προέκυψε, μοιραία, ένα έλλειμμα ικανότητας – αγγλικά “*capacity deficit*”, κυρίως ποιοτικό, που φυσικά απαντάται σε όλους τους κλάδους, πρωτίστως όμως σ’

¹² *The New York Times*, Tuesday February 2, 2010, p.A16.

¹³ A. Stanger, *op. cit.* σελ. 89. Ανάλογο ήταν το πρόβλημα που ήδη αντιμετωπίζει ο Πρόεδρος Obama προκειμένου να αναμορφώσει το Τραπεζικό σύστημα. Καταφανώς, ο Πρόεδρος ευρέθη στην ανάγκη να καταφύγει και να χρησιμοποιήσει ως συμβούλους τους ίδιους τους ιθύνοντες των τραπεζών που πρέπει να θέσει υπό έλεγχο.

εκείνους που είναι επιφορτισμένοι με την αντιμετώπιση κρίσιμων επιλογών και στόχων ή θεμάτων υψηλής προτεραιότητας.

Ευρύτατα διαδεδομένο, το έλλειμμα αυτό είναι απόρροια της *αποθεσμοποίησης*, ήτοι μιας ευκαιριακής προσέγγισης δομών και λειτουργιών της δημοσίας διοίκησης και της προσαρμογής των σε καινούργιες καταστάσεις που συνεχώς διαμορφώνονται. Το πρόβλημα ερευνά ο γνωστός καθηγητής Yehezkel Dror, σε σύγγραμμα που πρόσφατα εκυκλοφόρησε ελληνικά.¹⁴ Χαρακτηριστικά ο τίτλος του βιβλίου είναι «Η Ικανότητα της Διακυβέρνησης». Ο διάσημος καθηγητής εστιάζει την προσοχή του στις προϋποθέσεις εκείνες που επιτρέπουν στο Κράτος, εν όψει της πολυπλοκότητας κρίσιμων επιλογών, να προβαίνει, όταν πρέπει, στον ανασχεδιασμό της διακυβέρνησης για την ορθή προώθηση των μεγάλων μετασχηματισμών¹⁵ που επιβάλλονται.

IV. Το Αγοραίο Μοντέλο και η Χρηστή Διακυβέρνηση

Μιλώντας για πολυπλοκότητα και την αντιμετώπιση κρίσιμων στοιχημάτων, εύλογα τίθεται το ερώτημα σε ποιο σημείο, άραγε, η κρίση που βιώνουμε να είναι το αποτέλεσμα παγιδευμένης σκέψης, μοντέλων δηλαδή που ξεπερνιούνται δύσκολα παρά το γεγονός ότι έχουν αποτύχει. Αξιοσημείωτον είναι ότι, όπως μας θυμίζει η καθηγήτρια Κτιστάκη, οι νέο-φιλελεύθεροι όπως ο Milton Friedman και ακόμη περισσότερο ο Friedrich von Hayek προσέδιδαν στην αγορά όχι μόνο αυξημένη, σε σχέση με το Κράτος, αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα, αλλά και ικανότητα να εγγυηθεί *αυτή* τις ατομικές ελευθερίες. Η σκέψη αυτή στηρίζεται στη λανθασμένη

¹⁴ Yehezkel Dror «*Η Ικανότητα της Διακυβέρνησης*» Μετάφραση-Επιμέλεια Γ. Χονδρολέου – Ν. Παπαναστασοπούλου, Εκδόσεις Ι.Σιδέρης, 2008.

¹⁵ Y. Dror, op. cit. σελ. 29

πεποίθηση πως Διοίκηση και Κράτος καταλήγουν αναπόφευκτα στους κινδύνους της ετερόνομης ρύθμισης, της αυθαιρεσίας και της διαφθοράς.¹⁶

Όποιος λέγει «διαφθορά»¹⁷ και «μη χρηστή διακυβέρνηση» λέγει επίσης «αυθαιρεσία». Κοινό συστατικό της, σχεδόν χωρίς εξαίρεση, την συνοδεύει, απ' τη βία και νοθεία που αποτελούσαν γνώρισμα των γενικών εκλογών δυστυχώς σ' ευάριθμες χώρες, ως το «λάδωμα» ή ρουσφέτι – αναγκαίο συναπάντημα κάθε μείζονος δοσοληψίας. “A way of doing business” θα λέγαμε αγγλικά περιγράφοντας φαινόμενο πανάρχαιο και παγκόσμιο, θαυμαστής προσαρμοστικότητας, που ακόμη μέχρι προ τινος παρέμενε ανεκτό παρά το γεγονός πως το απορρέον κόστος εβάρυνε κυρίως τις ασθενέστερες τάξεις.

Το πώς και γιατί ξαφνικά αλλάξαμε στάση προ δύο δεκαετιών έχει βέβαια μελετηθεί¹⁸ αλλά όχι όσο θα έπρεπε. Ο πόλεμος στη διαφθορά επέρασε στο επίκεντρο της εκστρατείας για την χρηστή διακυβέρνηση, πρωτοστατούντων τώρα των διεθνών οργανισμών, και δη του ΟΟΣΑ και της Διεθνούς Τραπέζης. Ευπρόσδεκτη βεβαίως η εκστρατεία αυτή. Η αλλαγή αντίληψης απ' την οποίαν πηγάζει, οφείλεται κυρίως στην έξαρση του φαινομένου για λόγους που ήδη εθίξαμε. Ωστόσο οφείλεται επίσης και στο μεταβαλλόμενο ρόλο των διεθνών οργανισμών, που ήλθε ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης αφ' ενός και της λήξης του ψυχρού πολέμου αφ' ετέρου. Αυτή η μεταβολή, εις τα αγγλικά αποδίδεται ως *Goal Succession* (Διαδοχή Στόχων). Διεθνείς οργανισμοί είδαν τη συμβολή τους στην

---

¹⁶ Σ. Κτιστάκη, *op. Cit.*, σελ. 39.

¹⁷ Βλ. G.E. Caiden, O.P. Dwivedi & J. Jabbra (Eds.) *Where Corruption Lives*, Bloomfield, Conn. Kumarian Press, 2001.

¹⁸ G.E. Caiden et al., *op. cit.*

οικονομική ανάπτυξη να μειώνεται αισθητά. Έτσι γι' αυτό επικέντρωσαν την προσοχή τους αφ' ενός στη χρηστή διακυβέρνηση και αφ' ετέρου στην ηθική.

Πρόθεσός μου δεν είναι βεβαίως να μειώσω τη σημασία είτε της χρηστής διακυβέρνησης είτε της ηθικής, την οποίαν διδάσκω εξ' άλλου εις το Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης. Μέσα σε μια προσπάθεια "... rerum cognoscere causas" όπως έγραφε ο Βιργίλιος, θέλω απλώς να επισημάνω, για μια ακόμη φορά, την επίδραση που ασκούν γνωστικά μοντέλα, πολλές φορές διασχίζοντα τον ουρανό σαν κομήτες, αλλά όχι σπάνια επίσης εισαγόμενα στις χώρες μας, κάπως ηγεμονικά, ως δήθεν «βέλτιστες λύσεις», που δεν επιδέχονται αντίρρηση. Ήταν μια τέτοια τάση προς μονοδρόμους και εύκολες λύσεις ("one size fits all solutions") που μας παρέδωσε δέσμιους στις θωπίες και συνταγές ακριβοπληρωμένων σοφιστών-συμβούλων, αυτούς που αφθονούν επί των ημερών μας, όπως και στην αρχαιότητα, την εποχή του Σωκράτους.¹⁹

Θαρρώ πως δεν είναι άστοχη η παραβολή των δύο αυτών εποχών. Όπως οι πρόγονοί μας, που ε γνώρισαν την δόξα και μετά την παρακμή της Αθηναϊκής Πολιτείας,²⁰ βιώνουμε κι εμείς σήμερα το πέρασμα από ένα κόσμο γνώριμο σ' έναν άλλο που δεν είναι, γιατί ακόμη στήνεται. Μέχρι προ ολίγων ετών, ομιλώντας για ηθική ή για χρηστή διακυβέρνηση, είχαμε πάντα το Κράτος ή μάλλον το *έθνος-κράτος* ως σημείο αναφοράς. Αν αναλογισθούμε προς στιγμήν με πόσες επιπλοκές, πόσους σκληρούς αγώνες, οι γενεές των πατέρων μας και των μητέρων μας κατάφεραν να κτίσουν μια κοινωνία ελεύθερη και ένα κράτος δικαίου, ανεξάρτητο

¹⁹ Βλ. Alexander Nehamas (1998) *The Art of Living: Socratic Reflections from Plato to Foucault*, Berkeley, California, University of California Press, σελ. 79

²⁰ Βλ. Χαρ. Θεοδωρίδης: *Επίκουρος: η Αληθινή Οψη του Αρχαίου Κόσμου*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείο Η Εστία, (2009), σελ. 61 et seq.

και δημοκρατικό, μπορούμε να εκτιμήσουμε πόσο δύσκολο είναι το πέρασμα που επιχειρείται σήμερα προς μια ενωμένη Ευρώπη, ακόμη εν τη γενέσει της, για να μην πω το πέρασμα στο *σφαιρικό ή παγκόσμιο χωριό* (αγγλικά: the global village), που επίσης προαναγγέλλεται με την παγκοσμιοποίηση. Είναι πολύ φυσικό πολλά συμβαίνουντα γύρω μας να δημιουργούν την αίσθηση πως ζούμε μ' ένα πόδι στο παρελθόν και με το άλλο στο μέλλον. Στην πλειονότητά μας, σκεπτόμεθα πρωτίστως *κλειστοσυστηματικά* και πολύ συχνά νοσταλγούμε τη σιγουριά που χάριζαν κοινότητες και κράτος – παρά τις όποιες σκιές κατά καιρούς παρουσίαζαν – διότι συναποτελούσαν ένα πλαίσιο που το ξέραμε, ένα περιβάλλον γνώριμο.

V. *Ο Σωκράτης και το Πέρασμα στο «Σφαιρικό Χωριό»*

Κύριε Πρύτανη, κύριοι συνάδελφοι, φίλοι κυρίες και κύριοι, ελπίζω να συγχωρήσετε μια σύντομη αναδρομή στην αρχαία μας ιστορία που, νομίζω, ρίπτει φως στο σημερινό μας δίλημμα και επεξηγεί το μέγεθος της *α-πορίας* – δηλαδή την έλλειψη πόρων προ της οποίας ευρισκόμεθα. Διανύομε, πιστεύω, μιαν *αξονική εποχή*. Έτσι την εχαρακτήρισε ο φιλόσοφος Karl Jaspers, αναφερόμενος όμως στην περίοδο μεταξύ της ζωής του Σωκράτους και του πρώτου μ.Χ. αιώνα²¹ Την έκφραση δανείστηκε ο φίλος Καθηγητής, Yehezkel Drog, περιγράφοντας ωστόσο τη δική μας εποχή. Γνώριμα της είναι, πιστεύω, όπως και των καιρών του Πλάτωνα, μια σεισμική μεταμόρφωση στο σύστημα αξιών με *αποχρώντα λόγο* αλλαγή θεμελίων και σημείων αναφοράς. Δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι, ως επί το πλείστον, οι βασικές αρχές που διέπουν τη ζωή μας πήραν μορφή και οντότητα σε συμπαγείς κοινότητες. Γενική αποδοχή του συνόλου των μελών τους, συνηθέστατα εξησφάλιζε την νομιμοποίησή τους και την εφαρμογή τους ως θεσμών της Πολιτείας. Ούτε εξ

²¹ Yehezkel Drog «*Η Ικανότητα της Διακυβέρνησης*» Μετάφραση-Επιμέλεια Γ. Χονδρολέου – Ν. Παπαναστασοπούλου, Εκδόσεις Ι.Σιδέρης, 2008, σελ. 23.

άλλου είναι τυχαίο ότι στην πρώτη τους έκφραση στην αρχαία Ελλάδα, τη Ρώμη αλλά και την Ιουδαία, οι νόμοι και οι θεσμοί ήσαν συνηφασμένοι με τη θρησκεία.²² Νομοθέτες ως ο Μίνως, ο Numma, ο Λυκούργος και ο Μωϋσής είχαν μυθική υπόσταση και εθεωρούντο από όλους ως θεϊκά εμπνευσμένοι.

Η απομυθοποίηση των νόμων και θεσμών είναι αυτή που προεκάλεσε τη γένεση της ηθικής – ως επιστήμης πλέον θεμελιωμένης στο Λόγο – αρχικά με τον Πλάτωνα και μετά τον Αριστοτέλη. Στο μεταίχμιο, μεταξύ του παλαιού και του νέου, δεσπόζουσα θέση κατέχει ο διδάσκαλος Σωκράτης, απόστολος του νέου, πλην όμως, νοσταλγός του παλαιού. Ποιος μπορεί να λησμονήσει το απόσπασμα απ’ τον Κρίτωνα που μαθαίναμε αποστήθιση, στα 17 μας χρόνια :

«Η ούτως ει σοφός ως λέληθεν ότι πατρός τε και μητρός και των άλλων προγόνων απάντων τιμιότερον εστίν η πατρίς και σεμνότερον και αγιώτερον και εν μείζονι μοίρα και παρά θεοίς και παρ’ ανθρώποις τοις νούν έχουσιν»
(Κρίτων 51 α).

Οι Νόμοι εδώ εμφανίζονται σχεδόν ως θεϊκοί, ομιλούντες στο Σωκράτη και εντελλόμενοι: «ποιητέον α αν κελεύει η πόλις και η πατρίς», που σαφώς εδώ προσλαμβάνουν υπερφυσική μορφή. Και ο Σωκράτης υπακούει και προτιμά τον θάνατο απ’ την παρανομία. Μάλιστα, ψέγει τον Κρίτωνα διότι είχε κάμει τη σκέψη να δωροδοκήσει τον φύλακα με στόχο τη δραπέτευση του μεγάλου διδασκάλου του. Παράξενα κάπως ακούγεται η ύστατη παραγγελία του Σωκράτους προς τον Κρίτωνα:

²² Βλ. Fustel de Coulanges “*La Cite Antique*”, Paris, Librairie Hachette, 1895, σελ. 220; Sir Henry Maine, “*Ancient Law*”, London, Oxford University Press, 1950, σελ. 294-295; S. Freud “*Moses & Monotheism*”, New York, A Vintage Bouk, 1939 pp. σελ. 4-14.

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

Formatted: English (United Kingdom)

«Οφείλομε ένα κόκκορα στον Ασκληπιό. Μην το παραμελήσεις!» Αλλού αντιθέτως, ο *Λόγος* εξουσιάζει. Και «του λόγου ακούσαντες», όπως έλεγε ο Ηράκλειτος, ο Σωκράτης δεν διστάζει να καταρρίψει ιδέες που ήταν βαθιά ριζωμένες στη συνείδηση του κόσμου γιατί είχαν την καταγωγή τους στα ποιήματα του Ομήρου. Κατηγορήθη εξ' άλλου πως «διέφθειρε τους νέους» (Απολογία 23d) με ετερόδοξες σκέψεις και πολλά καινά δαιμόνια. Δύο τέτοιες τοποθετήσεις απαντώνται αντιστοίχως στην *Απολογία* Σωκράτους και τον *Πολιτικό*. Στην πρώτη διακηρύσσεται η «ελευθερία συνείδησης». Λέγει ο Σωκράτης χαρακτηριστικά «*Εγώ υμάς ασπάζομαι και φιλώ, πείσομαι δε μάλλον τω θεώ ή υμίν, και εωσπερ αν εμπνέω ... μη παύσωμαι φιλοσοφών και ... παρακελευόμενος ... λέγων οιαπερ είωθα ...*» (Απολογία 29d)

Ακόμη πιο ετερόδοξη, είναι η ρήση που οφείλομε στον Ξένον, απευθυνόμενον προς Νεαρόν Σωκράτη, στον *Πολιτικό* του Πλάτωνα. Ομιλεί για το σύνηθες λάθος που διαπράττομε, χωρίζοντας το ανθρώπινο γένος στα δύο: απ' τη μια μεριά, τη φυλή μας, ως καθ' όλα μοναδική, και του υπολοίπους όλους στο αντίθετο στρατόπεδο. Τους καλούμε συλλήβδην «*βαρβάρους*» ωσάν να συνιστούσαν μια ομάδα συμπαγή και αδιαφοροποίητη (Πολιτικός 262d). Αν στον Αριστοτέλη, τόσον ο όρος «*βάρβαροι*» όσον και η δουλεία, ως βασικός θεσμός, εμφανίζονται ως δεκτοί και ως καθιερωμένοι (Πολιτικά Ι), για τον Πλάτωνα, αντιθέτως, ο κόσμος των ιδεών συνενώνει τους ανθρώπους, γυναίκες και άνδρες εξ ίσου, υπό τη σκέπη του Λόγου.

VI. Λόγος και Ηθική

Ο Λόγος συνενώνει το ανθρώπινο γένος και η θέση του στο επίκεντρο της φιλοσοφίας του Πλάτωνα εξηγεί εν πολλοίς την απήχηση της φιλοσοφίας αυτής, 400 έτη αργότερα, μεταξύ των Στωϊκών, των Αλεξανδρινών και των πρώτων Χριστιανών,

στη Ρωμαϊκή επικράτεια. Με την παρακμή της Πόλης που, για αρκετούς αιώνες, είχαν αποτελέσει το σημείο αναφοράς για την Παιδεία, τη σκέψη και κοινωνική ζωή, στην Ελληνική αρχαιότητα, η φιλοσοφία του Πλάτωνα προλείανε το έδαφος για το αναγκαίο πέρασμα στην Αλεξανδρινή και Ρωμαϊκή εποχή. Ήταν δε τούτο πέρασμα στην *Civitas Humana*, του Μάρκου Αυρηλίου και του Αποστόλου Παύλου που, στην Επιστολή του προς Γαλάτες, αρνείται κάθε απόσταση ή διαφορά Ελλήνων και Ιουδαίων, ανδρών και γυναικών, ελευθέρων ανθρώπων και δούλων (Γαλ. 28-29).²³

Η κοινωνία που άνθησε στην Αντιόχεια, Έφεσο, την Κόρινθο, Σελεύκεια και βέβαια την Αλεξάνδρεια, την εποχήν εκείνη, αποτελεί προίμιο της δικής μας. Της ξαναδίνει πνοή στα αμίμητά του ποιήματα ο Κωνσταντίνος Καβάφης. Ήταν, μπορούμε να ειπούμε, ένα πρώτο «παγκόσμιο χωριό», μολονότι και πρωτότερα, η Εγγύς Ανατολή και η Μεσόγειος ε γνώρισαν και επέδειξαν παρόμοια παραδείγματα σφαιρικών πολιτισμών. Η ζωή σε χωριά δίχως σύνορα, σε κοινωνίες πολυπολιτισμικές δεν ήταν πάντοτε εύκολη. Παρουσίαζε τριβές, όπως στην Αλεξάνδρεια, μεταξύ των διαφόρων εθνών που μοιράζονταν την πόλη. Είχε ωστόσο πλεονεκτήματα που παρέχει ο κόσμος σήμερα, και μάλιστα η Ευρώπη των 16, τόσο σε περιόδους κρίσεως, όπως η σημερινή, όσο και σε άλλες στιγμές. Αλλ' εν πάσει περιπτώσει, ούτε πρότερα ούτε τώρα προσφέρονταν ή υπάρχουν πολλές διαζευτικές επιλογές, ούτε και εύκολες λύσεις. Προσαρμογή είναι δύσκολη. Δυσχέρειες παρουσιάζει μια αναγκαία μετάβαση σε ένα Ευρωπαϊκό ή σφαιρικό χωριό, που ακόμη είναι *εν τω γίνεσθαι*, όταν σημείο εκκίνησης ήταν η σιγουριά ενός κλειστού συστήματος, όχι πάντα βολικού ή φιλικού, αλλ' οπωσδήποτε γνώριμου.

---

²³ «ουκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἑλλήνι, οὐκ ἐνὶ δούλῳ οὐδὲ ἐλευθέρῳ, οὐκ ἐνὶ ἄρσενι καὶ θήλῳ ...»
(Προς Γαλάτας, Κεφάλαιο Γ' εἰς ἀρχὴν 28).

Βοηθεί, σε τέτοιες στιγμές, να θυμηθούμε πάλι τον Αλεξανδρινό Κωνσταντίνο Καβάφη. Γνωρίζει πως, στην πράξη, οι «βάρβαροι» που περιμένουμε μπορεί να μην υπάρχουν. Είναι μόνο ένα πρόσκαιρο «άλλοθι» και δεν προσφέρουν λύση στα ουσιαστικά προβλήματα. Στο ποίημά του «Ιθάκη», μας προτρέπει να ξεχάσουμε τους Κύκλωπες. Και το «θυμωμένο Ποσειδώνα» να μη φοβώμαστε. Μας θυμίζει πως τους Κύκλωπες, τους Λαιστρυγώνες και τον άγριο Ποσειδώνα δεν θα τους συναντήσωμε, αν δεν τους κουβαλάμε μέσα μας. Δηλαδή αν η ψυχή μας δεν τους στήνει εμπρός μας. Ψυχώσεις και μίση γεννούν τις πολλαπλές φοβίες, τη θλιβερή δυστοκία, δυσπραγία και διαφθορά που συναντάμε γύρω μας. Πρέπει να ξεπερασθούν. Να φύγει από πάνω μας το βάρος της παράλυσης και να αρχίσουμε επί τέλους τον πηγαϊμό προς την Ιθάκη.

Ο δρόμος είναι μακρύς. Δεν υπάρχει αμφιβολία. Μήπως όμως συνεργούμε στην επιμήκυνσή του με περιττές κινήσεις, άσκοπες περιπλανήσεις, ή προβάλλοντες εμπόδια που απλώς καθυστερούν μίαν αναπόφευκτη λύση; Ορθά, η χρηστή διακυβέρνηση έχει παραβληθεί με την τέχνη και επιστήμη του πλοηγού διότι και μας δείχνει το δρόμο, την πλευση δηλαδή, και βοηθεί να φθάσωμε αισίως στον προορισμό μας. Είναι τέχνη και επιστήμη, διότι, όπως θυμίζει ο Πλάτων στον *Πολιτικό* του :

«ο σοφός ... ανήρ διοικήσει το των αρχομένων όσπερ ο κυβερνήτης το της νεώς και των ναυτών αεί συμφέρον προφυλάττων ου γράμματα τίθεισ αλλά την τέχνη νόμον παρεχόμενο σώζει τους συνναύτας» (Πολιτικός 297).

Στην πολιτική δηλαδή, και τη χρηστή διακυβέρνηση δεν αρκεί, κατά τον Πλάτωνα, να γνωρίζεις τι πρέπει να κάμεις. Πρέπει και να το εφαρμόσεις. Αλλού,

στον ίδιο διάλογο ορίζει την πολιτική ως επιστήμη κρίσης και επίβλεψης.²⁴ Χαρακτηριστική είναι η σύγκριση που κάμνει, στον *Πολιτικό* του, ο Πλάτων ανάμεσα στον άρχοντα και τον υφαντή, θυμίζοντας πως κύριο γνώρισμά της είναι η σύνδεσις και σύζευξις - «*Το .. της υφής συμπλοκή τις εστί που* – Πολιτικός 281 – προώθηση συναίνεσης, συνέργειας και αρμονίας, αλλά κι αποφυγή κάθε ακρότητας.

VII. Βασιλική Επιστήμη και Ηθική

Ορθά, στον «*Πολιτικό*» όσο και σε άλλους διαλόγους, χαρακτηρίζει ο Πλάτων την τέχνη και επιστήμη αυτή ως «*βασιλικήν*», διότι δεσπόζει των άλλων που προωθούν τους στόχους της και την υποστηρίζουν. Πολλές είναι οι επιστήμες, τα γνωστικά πεδία, οι τέχνες και ικανότητες που σαφώς ανήκουν στο χώρο αυτόν και των οποίων η Διοίκησης και η Διακυβέρνησις έχουν μεγάλην ανάγκην. Ας αναφέρομε μόνο τις πιο σημαντικές: τα οικονομικά, την νομικήν επιστήμη, την κοινωνιολογία, την πληροφορική και την στατιστική. Συνεκτικόν ιστόν παρέχει η *ηθική* στην οποίαν εμπίπτει ο ρόλος να κατευθύνει και να θέτει υπό έλεγχο *τόσο* τους *στόχους* των διοικητικών ή κυβερνητικών πράξεων *όσο* και τα χρησιμοποιούμενα *μέσα*.

Ας σταθούμε, εν κατακλείδι, στο καίριο αυτό σημείο. Η ποικιλομορφία του φαινομένου «*διοίκησης*» και «*διακυβέρνησης*», η πολυδιάστατη φύση του και η πολυπλοκότητα των θεμάτων που εξετάζονται στα πλαίσια της διακυβέρνησης και της δημοσίας διοίκησης οδηγούν σ' αυτό το *παράδοξο*: αφ' ενός την αναζήτηση συνολικής θεώρησης και διεπιστημονικής, πολυδιάστατης προσέγγισης, *αλλ'* αφ' ετέρου επίσης την ανάγκην αυτονομίησης της πρακτικής.

²⁴ «*την βασιλικήν αρχήν ... κριτικής τινά και επιστατικήν εκ των άλλων [επιστημών] προειγόμεθα*». Πολιτικός 292.

Ο Georges Langrod επεσήμανε το οξύμωρο τούτο στο μνημειώδες έργο του «Εγχειρίδιον Διοικητικής Επιστήμης» (*Traite de Science Administrative*).²⁵ Παρόμοια είναι η διαπίστωση του γνωστού και τιμημένου από τη χώρα μας Καθηγητού Timsit. Στην αρχή της «Θεωρίας ...» του περί Δημοσίας Διοικησης, ο Timsit επισημαίνει την απόλυτον ανάγκη *διεπιστημονικότητας* (inter-disciplinarite). Καταδικάζει μάλιστα την έμμομη αναζήτηση της «επιστημονικής κυριαρχίας» που συχνά μεταμορφώνει τους ασκούντας διακυβέρνηση σε «υπερ εξειδικευμένους γραφειοκράτες,²⁶ με μειωμένην αίσθηση του τελικού σκοπού και του προσήκοντος μέτρου στο σωστό προσδιορισμό των στόχων και των μέσων.

Ανεφέρθην προηγουμένως στην απόλυτη κυριαρχία που ασκούσε η νομική επί του όλου χώρου της Διοίκησης και Διακυβέρνησης όταν ζούσα στην Ελλάδα την δεκαετία του '60. Με κόπο ξεπεράσαμε το πρόβλημα αυτό. Και σε τούτο κάπως βοήθησε η αγγλο-σαξωνική σκέψη που κυριάρχησε στη χώρα μας και αλλού. Μήπως όμως έκτοτε επήγαμε πάλι πολύ μακριά, περίπου στην ίδια κατεύθυνση μιας άκρως μονοδιανοητής, εξωπραγματικής και επιβλαβούς προσέγγισης της διοίκησης και διακυβέρνησης, αλλά με κύριο γνώμονα όχι πια την νομική αλλά, επί των ημερών μας, την οικονομική επιστήμη και σκέψη; Αυτό πιστεύει ο Drog. Λέγει συγκεκριμένα:

«Αντί να ανανεώσει την ευγενή επιστήμη της πολιτικής και να επεξεργασθεί τις πολλαπλές μορφές της συμβολής της στο έργο της διακυβέρνησης κατά τον 21^ο αιώνα, [η σύγχρονη πολιτική επιστήμη] παραδίδεται στη μόδα και επιδίδεται σε γονυκλισίες ενώπιον των ειδώλων της αγοράς. Κατ' αυτόν τον τρόπο καθίσταται ανίκανη και

²⁵ Georges Langrod (Ed) *Traite de Science Administrative*, Paris, Mouton et Co, 1966 – pp 92-123.

²⁶ Gerald Timsit (1986), *Theorie de l'Administation*, Paris, Economica, p. 17.

*παθητική μπροστά στην παρακμή ενός μεγάλου μέρους της πολιτικής ζωής».*²⁷

Δεν είναι δυνατό να διαφωνήσω με τον φίλο καθηγητή. Επιτρέψτε μου, αντιθέτως, να υπερθεματίσω και επειδή όχι μόνο στη χώρα μας αλλά στην Ευρώπη και στην Αμερική σωβεί σοβαρότατη κρίση, να ειπώ πως η κρίση αυτή κατά βάση είναι *αξιακή*. Συγκεκριμένα φαινόμενα των τελευταίων ετών σαφώς καταδεικνύουν πόσο ακριβά πληρώνουμε την εν γένει απαξίωση του Κράτους και της Διοίκησης, του Λόγου, της Παιδείας, της γνώσεως και της ηθικής. Προφανώς, μια τέτοια απαξίωση, οφείλεται πρωτίστως στη νέο-φιλελεύθερη σκέψη. Στην πράξη ωστόσο οφείλεται και στην κάποια αποδυνάμωση της ρύθμισης, μέσω του Κράτους (deregulation), για την οποία ωμίλησα. Γνωρίζω, φυσικά, πως εδώ οι απόψεις δίστανται. Είναι πολλοί οι πιστεύοντες ότι, αντιθέτως, ρύθμιση προκαλεί δυσλειτουργίες και επιτείνει τη διαφθορά, ανοίγοντας παράθυρα και πόρτες ευκαιρίας στην αυθαιρεσία.

Ωστόσο, εδώ προσοχή! Το πρόβλημα δεν έγκειται στη ρύθμιση καθ' εαυτήν ή το ρυθμιστικό ρόλο του Κράτους. Μάλλον έγκειται στην ποιότητα - *ήτοι τον επαγγελματισμό* – των κρατικών λειτουργών που καλούνται να τον εφαρμόσουν. Ζητούμενο δεν είναι – αυτό πιστεύω τουλάχιστον – ένα «ξέφραγο αμπέλι» ή μια ακυβέρνητη πόλη, αλλά μια αποδοτική, ηθική και αυθεντική δημόσια υπηρεσία (*fonction publique*, δηλαδή), επαγγελματικά προσανατολισμένη, που αυτοπεριορίζεται στο κρατικό λειτούργημα, ενεργεί δε πάντα σύννομα κι αποτελεσματικά, με μοναδικό κριτήριο το γενικό συμφέρον. Αυτονόητον είναι βεβαίως πως ζητούμενο δεν είναι περισσότερο ή λιγώτερο κράτος, *αλλά κράτος εκεί*

---

²⁷ Υ. Drog «*Η Ικανότητα της Διακυβέρνησης*», Μετάφραση-Επιμέλεια: Γ. Χονδρολέου-Ν. Παπαναστασάπουλος, Αθήνα, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2008, σελ. 10

που χρειάζεται. Η απουσία του Κράτους, ή κατάρρευση του Κράτους σε στιγμές απρόβλεπτης κρίσης ήταν πρόσφατα εμφανής στην Αϊτή. Κι αναγκαστικά, το Κράτος, στην περίπτωση αυτή, επανέφεραν οι Αμερικανοί Πεζοναύτες.

Συμπεράσματα

Χρειαζόμαστε το Κράτος. Χρειαζόμαστε τη Διοίκηση για μια χρηστή διακυβέρνηση. Είτε σαν Έθνος-Κράτος, είτε σαν Ευρώπη-Κράτος, είτε σαν Κόσμος-Κράτος (αλλ' αυτό είναι μακρυνό), πρέπει να το ενδυναμώσουμε. Κράτος, χρηστή διακυβέρνηση, νόμος, ρύθμιση και ηθική πάνε μαζί χέρι-χέρι. Επίσης κατά την γνώμη μου, μαζί με μιαν αυτόνομη, δημιουργική, δυναμική και υπεύθυνη Κοινωνία των Πολιτών, αποτελούν εχέγγυα για την Ελευθερία μας και την Δημοκρατία. Εκεί, φυσικά οι απόψεις των νέο-συντηρητικών και νέο-φιλελεύθερων διαφέρουν ριζικά απ' τις δικές μας. Πιστεύουν πως το Κράτος πρέπει να περιορίζεται στην τάξη, την ασφάλεια, την άμυνα - ή τον πόλεμο - και τα δικαστήρια.²⁸

Περιττόν να τονισθεί πως ένα τέτοιο Κράτος δεν είναι αυτό που νοιάζεται και προνοεί, που προλαμβάνει κρίσεις. Κράτος που συνδιαλέγεται και επικοινωνεί εντός και εκτός της χώρας. Ούτε βέβαια είναι το Κράτος που έχει την ικανότητα να αντιμετωπίζει τις κρίσεις όποιες και αν είναι αυτές. Πολύ δε περισσότερο δεν είναι αυτό το Κράτος που προετοιμάζει το μέλλον. Για το μεγάλο πέρασμα, «πηγασιό για την Ιθάκη» της Ευρώπης, (ή του κόσμου, αν κάποια μέρα φθάσωμε ως εκεί), χρειαζόμαστε ένα Κράτος και Διοίκηση ποιότητας. Χρειαζόμαστε Διοίκηση κύρους, μεγάλης ικανότητας και παρρησίας, που ερευνά, συσκέπτεται και παντοιοτρόπως

²⁸ Π.χ. κατά τον Milton Friedman, το Κράτος οφείλει απλώς «να προστατεύει το έθνος από τους ξένους εχθρούς του, να προλαμβάνει τη βία που ορισμένα άτομα εντός της χώρας προσπαθούν ν' ασκήσουν κατ' άλλων, να παρέχει ένα πλαίσιο για την λήψη των αποφάσεων που επιβάλλονται και να εκδικάζει διάφορες». Βλ. Milton Friedman (1993) "*Why Government is the Problem*", Palo Alto, California, Hoover Institution Press, σελ. 6.

συμβάλλει σ' ένα καλύτερο μέλλον – εκτός, τολμώ, να ειπώ, αν το μέλλον οραματιζόμαστε σαν το μακρινό παρελθόν.

Γιατί το λέγω αυτό; Διότι, Κυρίες και Κύριοι, με πρόσχημα τη Μεταρρύθμιση και σύνθημα την Αλλαγή, η Νέα Δημόσια Διοίκηση, παράγωγο και αυτή του νέο-φιλελευθερισμού, προώθησε ένα όραμα του Κράτους και της Διοίκησης *μινιμαλιστικό*, που θυμίζει παρελθόν. Αναιρεί και απαξιώνει μια μακρά και μεγάλη παράδοση που πηγάζει στο Διαφωτισμό. Επανέφερε, ως «μοντέρνα», ξεπερασμένα πρότυπα, που κάποτε παραμερίστηκαν γιατί είχαν αποτύχει. Όχι τόσο στην Ελλάδα, αλλά διεθνώς, η καταχρηστική προσφυγή στην *υπεργολαβία*, ειδικότερα δε η εγκατάληψις της οργανωμένης σκέψης, και του προγραμματισμού προσέλαβαν τέτοιες διαστάσεις που αυτό το ήθος του Κράτους και η αυθεντικότητα της Διοίκησης και Διακυβέρνησης να έχουν προσβληθεί.

Μείωση και απαξίωση περνούν αναγκαστικά απ' την *αποθεσμοποίηση*. Αλλαγή και μεταρρύθμιση μετατρέπονται σε έργα ευκαιριακών συμβούλων που προωθούν αξίες και πρότυπα αλλογενή, συχνά για ίδιο συμφέρον. Σπάνια όμως έτσι προάγονται το γενικό συμφέρον και μακροπρόθεσμοι στόχοι, αλλά πολύ περισσότερο ο επαγγελματισμός, και οι ηθικές αξίες. Αντίθετα, φοβούμαι πως Διοίκηση και Διακυβέρνηση παραδίδονται σε αξίες *χρησιμοθηριακές*, και πάντως σε βλέψη κοντόφθαλμη και αντίληψη ευκαιριακή. Στην καλύτερη περίπτωση, τα βγάζει η Διοίκηση πέρα, από μια μέρα στην άλλη, με γνώμονα πρωτίστως την λογική της ιδιωτικής επιχείρησης. Στη χειρότερη περίπτωση, ωστόσο, παραδίδεται στις πελατειακές διαπλοκές και τις πολιτικές ή συνεχνειακές δοσοληψίες, που μοιραία

οδηγούν στην εσωστρέφεια και το θεσμικό μαρασμό. Η λέξη «μαρασμός» φέρνει στο νου τους στίχους του μεγάλου Κωστή Παλαμά :

*«Και μη έχοντας πιο κάτω άλλο σκαλί
να κατακυλίσει στον Κακού τη σκάλα,
για το ανέβασμα ζανά που σε καλεί
θα αισθανθείς να σου φυτρώνουν, ω χαρά!
Τα φτερά
Τα φτερά, τα πρώτινά σου τα μεγάλα».*

Η Διοίκηση που σκέπτεται, συνδιαλέγεται και ενεργεί για μια χρηστή διακυβέρνηση είναι εκείνα τα φτερά που η Ελλάδα, η Ευρώπη και ο Κόσμος χρειάζονται αφ' ενός για να βγούμε απ' την κρίση, αλλά και για να κτίσουμε ένα καλύτερο μέλλον. Πάνε τα δυο μαζί. Διότι η «κρίσις» δεν είναι το πρόβλημα. Ελλείμματα εμφανίζουν και άλλες ευάριθμες χώρες. Μάλλον το πρόβλημα έγκειται στην αδυναμία του Κράτους ν' ανταπεξέλθει, ν' αντιμετωπίσει την κρίση, με σύνεση, ψυχραιμία και παρησία, και να την ξεπεράσει. Το πρόβλημα συνίσταται στην «α-πορία» του Κράτους, αυτήν που προκαλεί μια κατακόρυφη πτώση της αξιοπιστίας του, εντός και εκτός συνόρων, και υπονομεύει το κύρος και αυτό το μέλλον μιας χώρας.

Στο σφαιρικό χωριό – την Ευρώπη ή τον Κόσμο των οποίων συγκάτοικοι είμεθα – κανείς μας δεν είναι νησίδα. Εσωστρέφεια και απομόνωση δεν ωφελούν. Η ανταγωνιστικότητα για τις επιχειρήσεις μεταφράζεται στο Κράτος, σε *κύρος, ικανότητα, ετοιμότητα* κι *αξιοπιστία*. Κι επειδή κατ' επανάληψιν επιμείναμε στη σημασία τους, αξίζει να υπενθυμίσουμε πως τούτα αποτελούν συγκερασμό της ποιότητας των γνώσεων και της πείρας, του κύρους και της κρίσεως και πάνω από

όλα του ήθους των κρατικών λειτουργών. Είναι επίσης η συνισταμένη της θεσμικής ευρωστίας και κοινωνικού κεφαλαίου, δηλαδή της υπευθυνότητας που διέπει τις σχέσεις Κράτους και πολιτών ή πολιτών μεταξύ τους. Τέτοιες σχέσεις κτίζουν το μέλλον επάνω σε στέρεες βάσεις. Είναι όντως μεγάλο το Στοίχημα. Ας θυμηθούμε ωστόσο πως, στα Κινέζικα, το σύμβολο ή ιδεόγραμμα για «ευκαιρία» και στοίχημα - για ευκαιρία και κρίση - είναι ένα και το αυτό. Είναι ευκαιρία τώρα να ξαναβρούμε το όραμα, το πνεύμα, και τις αξίες, που έθρεψαν προσπάθειες δύο αιώνων, αυτές που απαιτήθηκαν για να κτίσουμε ένα Κράτος Δικαίου, να θωρακίσουμε τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Δημοκρατία, να στήσουμε τον Ο.Η.Ε. και προσφάτως την Ευρώπη, που είναι ακόμη στα σκαριά. Για να προχωρήσουμε εμπρός και να κερδιθεί το Στοίχημα, **χρειαζόμαστε οπωσδήποτε ένα Κράτος και μια Διοίκηση της προκοπής.**

Κύριε Πρύτανη, Κύριε Αντιπρόεδρε, Φίλοι Κυρίες και Κύριοι, σας ευχαριστώ θερμά για την υποδοχή σας και την προσοχή σας.